

Değerler Eğitiminde Felsefi Mektup Kullanılabilir mi? Seneca'dan Lucilius'a Mektuplar

Mustafa DOLMAZ¹

Bu makalenin orijinali İngilizce olarak aşağıda künye bilgileri verilen dergide yayımlanmıştır. Bu metin makalenin Türkçeleştirilmiş halidir. Atıf için lütfen

Dolmaz, M. (2022). Can a Philosophical Letter Be Used in Values Education? Letters from Seneca to Lucilius. *Shanlax International Journal of Education*, 10(2), 29-40.

Özet

Bu araştırmada farklı materyallerin öğretim ortamına heyecan kattığı, öğrencilerin derse olan ilgi ve motivasyonlarını yükselttiği, akademik başarıyı artırdığı gerçeğinden hareketle düşünsel ve edebi bir ürün olan ahlak mektuplarının değer eğitiminde bir kaynak olarak kullanılabilirliği ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Araştırma nitel desende yürütülmüştür. Araştırmada nitel araştırmalarda sıkça kullanılan bir araştırma yöntemi olan doküman inceleme yöntemine başvurulmuştur. Araştırmanın veri kaynağını Lucius Annaeus Seneca tarafından dönemin Sicilya Valisi Lucilius'a yazılan felsefi içerikli mektuplar oluşturmaktadır. Bahse konu veri kaynağından veri toplamak için araştırmacı tarafından hazırlanan Değer İnceleme Formu "DİF" kullanılmıştır. Toplanan veriler Maxqda 18 nitel veri analiz programına girilerek analiz edilmiş, verilerin analizinde içerik analizi yönteminden yararlanılmıştır. Yapılan analiz işlemi sonucunda anlamlı kelime grupları ve cümle/cümleler temalar etrafında kodlanmıştır. Araştırma sonucunda Ahlak mektuplarının hayatı anlamlı kılan, toplumları ve insan neslini ayakta tutan, insan ilişkilerini düzenleyen ve kolaylaştıran altmış dört farklı değerın öğretiminde kullanılabileceği, Türk Milli eğitim programında kök değerler olarak geçen, ulusların tamamının bireylerinde görmeyi amaçladığı "adalet", "dostluk", "dürüstlük", "özdenetim", "sabır", "sevgi", "saygı", "sorumluluk", "vatanseverlik", "yardımseverlik" gibi değerlerin tamamını sıkça işlediği ve bu sebeple değer eğitiminde kullanılabilecek oldukça

¹ Dr.,

Önerilen Atıf : Dolmaz, M. (2022). Can a Philosophical Letter Be Used in Values Education? Letters from Seneca to Lucilius. *Shanlax International Journal of Education*, 10(2), 29-40.

zengin bir kaynak olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öneriler bölümünde ahlak mektuplarının okul içi ve dışında değer eğitimi amaçlı kullanılmasına ve bu mektuplarda yer alan değer içerikli kısımların öğretim programlarının amaçlarına uygun olarak ders kitaplarının içerisinde kısmi alıntılar biçiminde yer verilmesine dair önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Seneca, Ahlak Mektupları, Değer, Eğitim, Değerler Eğitimi

Giriş

“İnsan, insanlığının da üzerine çıkmadıkça,
Ne değersiz bir şey. Lucius Annaeus Seneca”
(Seneca, 2018)

Değer kavramı felsefe, psikoloji, ekonomi gibi farklı disiplinlerce ele alınan bir kavram olduğundan kesin ve net bir tanımı yapılamasa da değerlerin insan davranışlarına yön verdiği, insanların fikirlerinin belirlenmesinde ve tutumlarının oluşmasında rol sahibi olduğu herkes tarafından kabul edilen bir gerçektir (Ersoy, 2018).

Schwartz (1994) benzer bir görüşle değerleri “bireylere yaşamları boyunca yol gösterici olarak hizmet eden ilkeler” olarak tanımlamıştır. Shaver ve Strong’a (1976) göre değerler yol gösterirken “insanlar, nesnelere, fikirler, eylemler ve durumları iyi, değerli, arzu edilen ya da kötü, değersiz ve aşağılık” şeklinde tanımlar. Böylece toplum içerisinde insanların birbirleri ile veyahut diğer kurumlarla olan ilişkilerinde belirli soyut kaideler oluşur. Bu kaideler bireylerin fiziksel ve biyolojik ihtiyaçlarını karşılamak, sosyal etkileşimi ve toplumsal düzenin devamlılığını sağlamak amacı ile gerçekleştirilen eylemlerde sık sık işe koşullar (Kaymak & Öğretir Özçelik, 2020). Bu özelliği değerleri onaylanmayan, kötü ve yanlış görülen davranışların engellenmesinde birer kontrol ve baskı aracı yapmaktadır (Fichter, 1990). Kısacası değerler toplum içerisinde politikadan endüstriye, ticaretten eğitime her alana yayılmış, sosyal ilişkilere nüfuz etmiştir (Ersoy, 2018; Halstead, 1996). Bu sebeple toplumlar sahip olduğu ve önemsemediği değerleri toplumsal yaşamın sağlıklı bir biçimde sürdürülebilmesi için bir şekilde yeni nesillere aktarır. İnsanoğlunun değerler ile olan birlikteliği doğduğu andan itibaren ailede başlar. Daha sonra medya, ekran çevresi, sosyalleşme süreci ve eğitim-öğretim ile kişide ahlaki ve etik bir temel gelişir (Halstead, 1996; Kaymak & Öğretir Özçelik; 2020; Yaylacı, 2016).

Değerler bireylerin toplumsallaşma araçlarından biridir. Bu toplumsallaşma sürecinde bireyler bireysel ve toplumsal bazı sorumluluklarının farkına varırlar. Bireylerin sosyal rollerini öğrenmeleri, benlik/ özbenlik oluşumlarını sağlıklı bir biçimde tamamlamaları, yaşadığı toplum ve diğer toplumlarla insani ilişkilerinin ve iletişiminin başarısı toplumsallaşma sürecinde değerleri kazanma düzeylerine bağlıdır (Öz, 2019). Değerlere sahip olan bireyler toplum ile uyum içerisinde yaşar ve toplum içerisinde saygın bir kişiliğe, başarılı bir iş ve aile hayatına, diğer bireylerin gözünde etkili bir sosyal statüye sahip olurlar (Dilmaç & Şimşir, 2016). Bu

Önerilen Atif : Dolmaz, M. (2022). Can a Philosophical Letter Be Used in Values Education? Letters from Seneca to Lucilius. Shanlax International Journal of Education, 10(2), 29-40.

yönüyle değerler motivasyonumuzu belirleyen, bireyin yaşama uyumunu kolaylaştıran ve dünyayı anlamlandırmasına yardımcı olan hüküm organizasyonlarıdır (Ersoy, 2018).

Değerlerin eğitim ortamının bir parçası olmasında ise bireyin bütünsel gelişiminin desteklenmesi fikrinin ağır bastığı söylenilebilir (Pérez-Jorge et al. 2017). İnsan sadece et ve kemik yığından ibaret olan, sahip olduğu zekâyı ve yetenekleri kullanan bir varlık değildir. Seven-sevilen, onur sahibi, vicdaniyla hareket eden, eşitlik isteyen, sadakate ve doğruluğa önem veren bir varlıktır. Bu kısım insanın duyuşsal yönünü oluşturur ve duyuşsal yönü eğitilmeyen bireylerde dengeli bir kişilik gelişimi sağlanması çok zordur (Meydan, 2014). Duyuşsal gelişime önem vermeyen toplumlarda bireylerin kendilerine ve birbirlerine zarar verme, sosyal hayatta çeşitli problemlere kapı aralama ve toplumsal uyumu bozma gibi bir takım olumsuz davranışlarda bulunduğu sık sık görülür. Ekşi'ye (2003) göre değerler eğitiminin gayesi de bu olumsuz davranışlara engel olmak, Türk Milli Eğitim Temel Kanununda ifade edildiği gibi “toplumun mili, manevi ve ahlaki değerlerini benimsemiş, beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımından dengeli ve sağlıklı gelişmiş bir kişiliğe sahip” kişiler yetiştirme gayesine hizmet etmektir.

Değerler toplumun milli ve manevi kaynaklarına dayanan, kökleri geleneklerimiz ve dünümüz içerisinde bulunan, geçmiş neslin çabası ile bugüne kadar ulaşan ve yarınlarımız olan genç nesle de zaman içerisinde bizim aktaracağımız öz mirasımızdır. Bu nedenle değerler öğretim programımızın perspektifini de oluşturan prensiplerdir. Gündelik hayatımızın rutin akışını arzu edilen şekilde devam ettirebilmemiz ve karşılaştığımız sorunlar ile mücadele edebilmemizde bizi harekete geçiren güç ve kudret kaynağıdır. Sahip olduğumuz ve eğitim programlarının kazandırmayı hedeflediği bilgi, yetkinlik ve beceriler değerler ile anlam bulmaktadır çünkü insanoğlu sahip olduğu değerler ölçüsünde bilgi, beceri ve yetkinliğini kullanır. Yani sahip olduğumuz değerler davranışlarımızda ete kemiğe bürünür. Bu nedenle birçok ülkenin müfredat programlarında daha önce yer alan değerler 2005 yılında güncellenen öğretim programları ile Türk Milli Eğitimi'nin bir parçası olmuştur. Programlarda değerler ayrı bir ünite, konu ya da öğrenme alanı şeklinde verilmemiş, eğitim sürecinin nihai amacı olacak ve ruhuna işleyecek biçimde öğretim programlarının tüm birimlerinde kendisine bağımsız bir biçimde yer bulmuştur (Değirmenci & Köşklük Kaya, 2020; Meb, 2019; Uygun, 2013). Bu gaye ile yardımseverlik, vatanseverlik, sevgi, sorumluluk, saygı, tasarruf, özgürlük, duyarlılık, estetik, dayanışma, eşitlik, dayanışma, bilimsellik, çalışkanlık, bağımsızlık, barış, adalet ve aile birliğine önem verme gibi çeşitli değerler farklı disiplinlerin öğretim programları içerisine dâhil edilmiştir. Ayrıca birçok disiplinin öğretim programları içerisinde yer alan ortak bir takım değerler belirlenmiş ve bunlara kök değerler ismi verilmiştir. Bu değerler yardımseverlik, vatanseverlik, sabır, sorumluluk, saygı, sevgi, özdenetim, dürüstlük, dostluk adalet değerleridir. Böylelikle öğretim programları öğrencilerin benliğini, yaşadığı coğrafyayı, mekânı ve sosyal ortamı anlamlandırması, bunlara karşı birer tavır ve değerler silsilesi geliştirmesi, bu tavır ve değerler çizgisinde davranışlarda bulunması için zihinsel, devinışsel ve duyuşsal olarak olgunlaşmasına katkıda bulunur (Meb, 2018; Aktan & Kılıç, 2015) Duyuşsal gelişimini tamamlamış bir birey kendisine ve çevresine saygılı olmayı, dürüst, güvenilir, kibar, disiplinli, şefkatli, azimli, yardımsever, cesur, sadık ve sorumlu bir birey olarak yaşamayı ve davranmayı öğrenir (Öz, 2019). Ayrıca küreselleşme, gelişen teknoloji ve değişen standartlar insanları bazı problemler ile baş başa bırakmakta, değer destekli öğretim programları ise bu değişen koşullara

Önerilen Atif : Dolmaz, M. (2022). Can a Philosophical Letter Be Used in Values Education? Letters from Seneca to Lucilius. Shanlax International Journal of Education, 10(2), 29-40.

uyum sağlayacak, karşılaştığı problemleri çözebilecek, bireyin yaşadığı topluma yabancılaşmasını önleyebilecek deneyim ve değerler sunmaktadır (Erkuş, 2012, Deveci, 2009).

Değerlerin eğitimle ve hayatla yakından ilişkili olması, insanın insanca yaşama gayretine yardımcı olması onu her dönemde eğitimin hem gayesi hem de konusu yapmıştır (Uygun, 2013). Bu sebeple değerler eğitimi için kullanılabilir kaynaklar hususunda alan yazında çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Solik vd. (2013) medyanın, Öztaş (2017) ve Scolari (2009) filmlerin, Karatay (2011) edebi ürünlerin, Riedl (2016) fablların, Aladağ & Karaman (2018) kısa filmlerin, Yiğittir & Er (2019) biyografilerin, Yüksel & Adıgüzel (2012) karikatürlerin, Coşkunserçe (2020) video blogların, Yener vd. (2021) çizgi filmlerin, Çatak (2021) fıkraların değerler eğitimi için etkili birer araç oldukları hususuna araştırmalarında değinmişlerdir. Ancak değer eğitiminde mektup kullanımı üzerine yapılmış bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu araştırmayı özgün kılan çoğu zaman bir iletişim aracı olarak kullanılan, bir duyguyu, fikri ve dileği yanında bulunamadığımız kişiye aktarmamıza imkân tanıyan, çoğu zaman kişilerin yüzüne söyleyemediğimiz hususları onlara hiç çekinmeden aktarmamızı sağlayan, bireylerin zihinsel duygusal ve psikolojik gelişimini olumlu yönde etkileyen, sohbetin çoğu zaman derin, sıcak ve samimi olduğu bir edebi tür olan mektupların (Çerçi, 2019) değer eğitiminde ne denli kullanılabilirliğini ortaya koymasındır. Araştırmada Roma'nın yetiştirdiği, Roma Stoacılığı'nın en bilinen temsilcilerinden biri olan, önemli düşünür, yazar, devlet adamı, hatip ve retorik öğretmeni Seneca'nın insani değerleri ön plana çıkardığı, her okuyanda "yaşamın onurlu değerlerinin" filizlenmesini sağladığı, insanlara umut aşıladığı, yakın dostu Sicilya Valisi Lucilius'a hitaben yazsa da iki bin yıl boyunca birçok nesilde karşılık bulan, dostluk, özdenetim, sorumluluk, dürüstlük, çalışkanlık gibi onurlu bir yaşamın gerekliliği olan değerlere sahip olmanın önemini özdeyişler biçiminde işlendiği (Seneca, 2018b) "Ahlak Mektupları" isimli eserin değerler eğitimi bağlamında incelenmesi amaçlanmıştır.

Araştırmanın amacı

Bu araştırmada Seneca tarafından kaleme alınan Ahlak Mektupları'nın değer eğitiminde ne düzeyde kullanılabilirliği tespit edilmeye çalışılacaktır. Bu ana amaç doğrultusunda şu sorulara yanıt aranacaktır:

Ahlak mektuplarının kaç tane değer eğitimi amaçlı kullanılabilir?

Ahlak mektuplarında hangi değerler işlenmektedir?

Ahlak mektupları ile kazandırılacak kök değerler hangileridir?

Yöntem

Araştırma nitel araştırma deseni benimsenerek gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırmalarda dokümanlar incelenerek, davranışlar gözlemlenerek ya da bizzat katılımcılarla görüşme yapılarak veri toplanabilir (Creswell, 2016). Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman analizine başvurulmuştur. Doküman analizi yazılı, basılı ve elektronik kaynaklarda yer alan verilerin anlam çıkarmak, bir olay/durum hakkında anlayış kazanmak, ampirik bilgiyi ileri bir noktaya taşımak için sistematik bir biçimde incelenmesidir. Bu kaynaklar günlükler, dergiler, toplantı tutanakları, kamu kayıtları, gazeteler ve mektuplar gibi kaynaklar olabilir (Bowen, 2009).

Veri Kaynağı

Önerilen Atif : Dolmaz, M. (2022). Can a Philosophical Letter Be Used in Values Education? Letters from Seneca to Lucilius. Shanlax International Journal of Education, 10(2), 29-40.

Araştırmanın veri kaynağını Geç Dönem Stoa Felsefesinin 3 önemli temsilcisinden biri olan Lucius Annaeus Seneca tarafından dönemin Sicilya Valisi (1. Yy'da yaşamış olan) Lucilius'a yazılan 124 adet felsefi içerikli mektubun 112 tanesi oluşturmaktadır. Yüz on iki mektubun tamamı Türkân Uzel tarafından 2018 yılında Latince aslından çevrilmiş ve Jaguar Kitap tarafından yayımlanan "Ahlak Mektupları" isimli eserde toplanmıştır. On iki mektup ise bu eserde çevirisi bulunamadığından araştırmaya dâhil edilememiştir.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri kaynağı olan mektupların incelenmesi amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanan Değer İnceleme Formu "DİF" kullanılmıştır. Form hazırlanmadan önce Alan yazın taranmış detaylı bir biçimde taranmıştır. Alan yazına, araştırma sorularına ve eserlerin içeriğine uygun olarak hazırlanan form, araştırmacının mektupların değer eğitiminde kullanılıp kullanılmayacağı, mektuplarda yer alan değerlerin neler olduğu, bu değerlerin eğitim programlarının kazandırmayı amaçladığı kök değerlerden olup olmadığı şeklinde bir sınıflama yapmasına imkân tanımıştır. Kodlayıcılara kolaylık sağlamak için formların arka yüzünde alan yazında yer alan tüm değerler kısa tanımları ile verilmiştir. Form hazırlandıktan sonra iki alan uzmanının görüşü alınmış, görüşler doğrultusunda ilk on mektup üzerinde pilot uygulama gerçekleştirilmiş ve forma son hali verilmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Verilerin toplanması amacı ile ilk olarak adı geçen mektupları barındıran eser temin edilmiş, araştırmacı ve bir alan uzmanı tarafından okunmuştur. Değer içeren mektuplar Değer İnceleme Formu'nda teker teker işaretlenmiş, içerdikleri değerler belirlenmek suretiyle, anlamlı kelime grupları – cümle / cümleler değerler ve kök değerler başlıkları altında toplanmıştır.

Form yoluyla toplanan verilerin analizinde içerik analizi yöntemine başvurulmuştur. İçerik analizi araştırmacılara çeşitli dokümanlardan, arşivlerden, basılı-görsel materyallerden ya da çeşitli kitle iletişim araçlarından elde edilen ham bilginin incelenmesi ve ham bilgilere anlam kazandırılmasında sistematik bir metodoloji sağlar. İçerik analizinin temelinde söylenenlerin kategorilendirilmesi, kod birimlerine atanarak kodlanması ve ne sıklıkla olduklarının belirlenmesi yatmaktadır (Demirci & Köseli, 2014). Kodlar, araştırma kapsamında toplanan yoruma dayalı ve betimleyici bilgilere anlam birimleri atamak amacıyla kullanılan etiketlerdir (Miles ve Huberman, 2019). Merriam'a (2009) göre içerik analizinde kullanılan veri birimleri bazen bir paragraf bazen bir duygu ya da hissi tanımlayacak anlamlı bir kelime grubu olabilir. Araştırmada, verilerin analizinde "anlamlı kelime grubu", "cümle" ve "cümleler" kodlama birimleri olarak belirlenmiştir. Kodlama ve analiz Maxqda 18 nitel veri analiz programı ile gerçekleştirilmiştir.

Geçerlilik ve Güvenirlilik

Nitel araştırmaların güvenirliliği toplanan verilerin kodlamalarının aynı ölçme aracını kullanan farklı kodlayıcıların kodlamalarıyla benzer olmasına bağlıdır. Yani aynı ölçme aracını kullanan kişilerin aynı/benzer sonuçlara ulaşmasıdır (Büyüköztürk vd., 2011). Bu sebeple kodlayıcı görüşleri arasındaki uyuma Cohen (1960) tarafından önerilen Kappa İstatistiği kullanılarak hesaplanmıştır. Kodlayıcıların ayrı ayrı ortamlarda birbirlerinden bağımsız bir

Önerilen Atif : Dolmaz, M. (2022). Can a Philosophical Letter Be Used in Values Education? Letters from Seneca to Lucilius. Shanlax International Journal of Education, 10(2), 29-40.

biçimde yaptığı kodlamalar arasındaki uyuşma oranının 0.84 olduğu görülmüştür. Bu sonuç göre kodlayıcılar arasındaki uyuşmanın “çok yüksek” düzeyde olduğunu ve veri toplama aracının güvenilir olduğunu göstermektedir.

Araştırmanın geçerliliği için araştırmanın desenlenmesi, verilerin toplanması ve kodlanması aşamalarının tümünde uzman görüşlerine başvurulmuş, bulgular, üzerinde herhangi bir değişiklik yapmadan doğrudan alıntılarla desteklenmiş, veri toplama aracının ve bulguların alanyazınla tutarlılığı göz önünde bulundurulmuştur. Ayrıca dış geçerliliğin sağlanması hususunda araştırmanın tüm aşamaları detaylı olarak verilmiştir. Tüm bu hususlar araştırmacılar tarafından araştırmanın geçerliliğini sağlamak için yeterli görülmektedir (Başkale, 2016; Baltacı, 2019)

Bulgular

Bu bölümde araştırma kapsamında incelenen mektupların hangilerinin değer eğitiminde kullanılabileceği, mektupların hangi değerleri ne oranda içerdiği, Türkiye Cumhuriyeti öğretim programlarında (Görsel sanatlar, Türkçe, sosyal bilgiler vb.) öğrencilere kazandırılması amaçlanan ve evrensel geçerliliği bulunan kök değerlerin hangilerini içerdiğine dair bulgular tablolar eşliğinde açıklanmaktadır.

Ahlak Mektuplarından Hangilerinin Değer Eğitiminde Kullanılabileceğine İlişkin Bulgular

Seneca tarafından kaleme alınan ahlak mektuplarının incelenmesi ve değer ilişkili ifadelerin kodlanması sonucu seksen mektubun değer eğitimi amaçlı kullanılabileceği tespit edilmiştir. Değer eğitiminde kullanılabilecek mektuplar Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Değer Eğitiminde Kullanılabilecek Mektuplar

Değer Eğitiminde Kullanılabilecek Mektuplar	Mektupların İçerdiği Değer Sayısı (f)
1., 2., 3., 7., 10., 12., 17., 18., 19., 27., 28., 29., 30., 33., 35., 60., 61., 68., 70., 79., 87., 89., 97., 103., 105. ve 118. Mektuplar	Bir
4., 5., 8., 11., 13., 15., 16., 22., 23., 32., 49., 51., 55., 58., 61., 67., 71., 84., 93., 96., 101., 11., 121. ve 123. Mektuplar	İki
21., 24., 40., 41., 44., 48., 59. Ve 78. Mektuplar	Üç
31., 80., 110. Ve 120. Mektuplar	Dört
6., 73., 76. ve 81. Mektuplar	Beş
9. ve 98. Mektuplar	Altı
20., 47., 64., 86. ve 104. Mektuplar	Yedi
83., 91. Ve 94. Mektuplar	Sekiz
66. Mektup	Dokuz
90. Mektup	On
95. Mektup	Onbir
88. Mektup	On Yedi

Tablo 1’de görüldüğü üzere mektupların çoğunda bir veya iki değer işlenmiştir. Bu mektuplar genellikle belirli bir değer teması üzerine yazılmıştır. Bu sebeple ya tek bir değer işlenmiş, ya da birbiriyle ilintili, birbirini destekleyen iki değer bir arada verilmiştir. Örneğin birinci mektubuna “Tasarruf” değerini konu edinen Seneca her konuda tasarruflu olunması gerektiğini (zamandan tasarruf, harcamalardan tasarruf) belirtmiştir. 9. Mektubunda ise dostluk ile sevgi değerini ele almış sevgi ile dostluk arasında çift taraflı ayrılmaz bir bağ bulunduğunu vurgulamıştır. 30. Mektupta ise adalet ve eşitlik değerlerini ele almış, insanlar arasında yaratılışından kaynaklı doğal bir eşitliğin var olduğunu, “adaletin ise ilk koşulunun eşitlik” olduğunu ortaya koymuştur.

Bazı mektuplarda ise birçok değer bir arada ele alınıp incelendiği görülmektedir. Bu mektuplarda genellikle insanın bedensel varlığının üzerine çıkması, yaşamın anlamını keşfetmesi ve onurlu bir yaşam sürebilmesi için sahip olması gereken erdemler bütüncül bir yaklaşımla, o dönemin ünlü isimleri üzerinden gündelik yaşamdan örneklerle, çeşitli eserlerden alıntılarla birlikte işlenmiştir. Örneğin 95. Mektubunda mutlu yaşam konusunu ele alan Seneca mutlu yaşamın doğru davranışlardan ileri geldiğini, doğru davranışların anahtarının ise dayanışma, sevgi, dostluk, cesaret gibi erdemler olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle bazı mektuplar birden fazla örneği içermektedir.

Ahlak Mektuplarının İçerdiği Değerlere İlişkin Bulgular

Ahlak mektuplarının incelenmesi ve değer ilişkili ifadelerin kodlanması sonucu elde edilen ikinci bulgu Ahlak Mektuplarının altmış dört farklı değer içerdiği hususudur. Değerler teması altında kodlanan değerler Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: Ahlak Mektuplarının İçerdiği Değerler

Tema: Değerler		Değer ile İlişkili İfade Sayısı (f)	Değerler	Değer ile İlişkili İfade Sayısı (f)
Değer Kodları ve Frekans Oranları	Adalet	2	Liderlik	3
	Ahlaklılık	1	Merhamet	1
	Aile Birliğine Önem Verme	1	Minnettarlık	3
	Alçakgönüllülük	3	Misafirperverlik	2
	Azim	5	Mutluluk	2
	Bağışlama	1	Nezaket	1
	Barış	7	Onurlu Olma	1
	Bilgelik	10	Öğrenmeye İstek	5
	Bilimsellik	1	Ölçülü Olma	1
	Birlik ve Beraberlik	1	Özdenetim	12
	Cesaret	12	Özgürlük	6
	Cömertlik	1	Özgüven	2
	Çalışkanlık	10	Paylaşmak	1
	Dayanışma	5	Sabır	7
	Diğerkamlık	2	Sadakat	1
	Dil Bilinci	2	Sadelik	3

Önerilen Atif : Dolmaz, M. (2022). Can a Philosophical Letter Be Used in Values Education? Letters from Seneca to Lucilius. Shanlax International Journal of Education, 10(2), 29-40.

Doğruluk	1	Sağlıklı Olmaya Önem Verme	6
Dostluk	11	Saygı	7
Dürüstlük	5	Sevgi	10
Emek	1	Sır Saklama	2
Estetik	4	Sorumluluk	7
Eşitlik	14	Tanrı İnancı	4
Geleneksellik	1	Tasarruf	1
Güven	2	Tefekkür	1
Hakkaniyet	1	Tevekkül	7
Hoşgörü	2	Tutarlı Olma	1
İffet	1	Tutumluluk	2
İleri Görüşlülük	1	Uyumlu Olma	1
İyilik	1	Vatanseverlik	7
İyimserlik	1	Vefa	1
Kadirşinaslık	1	Yaratıcılık	5
Kanaatkârlık	14	Yardımseverlik	6
Kararlılık	5	Yiğitlik	3

Tablo 2 incelendiğinde mektuplarda en fazla kanaatkârlık, eşitlik, özdenetim, cesaret, dostluk, sevgi, bilgelik ve çalışkanlık gibi değerlere yer verildiği görülmektedir. Bu değerlere fazlaca ağırlık verilmesinin sebebini 5. Ve 8. Mektubunda üstü kapalı bir biçimde açıklayan Seneca, bu değerlerin insanları insancıl davranışlara teşvik ettiğini, sağduyulu davranmaya, sosyal birleşmeye kapı araladığını ve böylelikle hayatımızdaki kişisel değerler ile halkın sahip olduğu değerler arasında bir orta yol bulunduğunu belirtmektedir. İlaç kapsüllerinin birçok hastalığı iyileştirdiği gibi bu değer temelli prensiplerin de (ahlak mektuplarının) gelecek kuşakların yaşayabileceği birçok problemin çözümü noktasında etkin rol oynayabileceğini, mektuplarında bahsettiği ahlaki prensiplerin tamamının kendi deneyimlerinin sonucu olduğunu ve yaşanmışlık içerdiğini okuyucularına aktarmaktadır.

Bununla birlikte gündelik hayatın farklı alanlarında işe koşulan bağlılama, aile birliğine önem verme, bilimsellik, cömertlik, doğruluk, tasarruf, nezaket, vefa, sadakat, emek, hakkaniyet, iffet, iyilik, onurlu olma, ölçülü olma, kadirşinaslık, tefekkür, uyumlu olma, tutarlı olma, ahlaklılık, geleneksellik, iyilik, iyimserlik, birlik ve beraberlik gibi birçok değer de en az bir mektupla işlendiği tablo 2’den anlaşılmaktadır.

Ahlak mektuplarında yer alan değer ifadelerine örnek vermek gerekirse “Tasarruf” değerine ilişkin 1. Mektuptan bir bölüm verilebilir. “*İyisi mi sende malını kötü gün için sakla, hem de zamanında başla bu işe. Çünkü atalarımızın dediği gibi ‘Dibi gördün mü küpün, neye yarar tutumun.’ Dipte kalan da hem çok azdır hem de en kötüsüdür.*” (s.34)

Kanaatkârlık Seneca ve öğretisini benimsediği stoa felsefesi için oldukça önemli bir değerdir. Kanaatkârlık değerine ilişkin bir örnek vermek gerekirse 9. Mektuptan bir bölüm şu şekildedir:

“Elinde olanı kendine yeter saymayan kişiyi koskoca dünyanın efendisi yapsan, o yine de mutsuzdur” (s.55) şeklinde bir ifadeyle kanaat değerinin insan mutluluğunun bir anahtarı olduğunu belirtmiştir.

Dürüstlük ve eşitlik değerini 31. Mektubunda ele alan Seneca “Günden güne kötüye gitmeyen, hiçbir şeyle engellenmeyen bir şey aramalıyız. Nedir bu? Dürüst, iyi, büyük bir ruh! Buna, insan bedeninde oturan bir Tanrı’dan başka ne denilebilir? Bu ruh, bir Roma atlısının bedenine inebildiği gibi, bir azatlının, bir kölenin bedenine de düşebilir” (s126) şeklinde ifadeleri ile insanlığın dürüstlüğü araması gerektiğini belirtirken, dürüstlüğü Tanrısal bir özellikle bağdaştırmış, insanın özünde eşit olduğunu belirtmek için ise bu ruhun bir köleye de bir soyluya da ait olabileceğine vurgu yapmıştır.

İyi bir insanın kendi yararı kadar başkalarının da yararını gözetmesi gerektiğini belirten Seneca 47. Mektubunda şu ifadelerle diğerkamlik değerine vurgu yapmıştır. “Senden aşağı olanla senden üstün olanın seninle yaşamasını istediğin gibi yaşa. Kölene neler yapabileceğini düşündüğün zaman, efendinin de sana aynısını yapabileceğini düşün.” (s159)

Seneca 95. Mektubunda insan türünün var olabilemesi için bir arada bulunmaları ve dayanışma içerisinde olmaları gerektiğini şu ifadelerle aşılacaktır: “Birbirimize sarılalım; bir topluluk içinde doğduk. Bizim toplumumuz, taşların oluşturduğu kubbeye benzer, karşılıklı birbirine tutunamazlarsa çökecektir; ama bu dayanışma sayesinde çökmez” (s. 400)

Seneca doğmatik bilgilere karşı çıkmış, 110. mektubunda daima bilimsel yol ve yöntemlere başvurulması gerektiğini belirtmiştir. “İnsanın, insani ve ilahi sorunları bilimin ışığında öğrenmesi, bu bilgilere şöyle bir dalmak yerine iyice içine girmesi, bu bilgileri bilse de hep yeniden işlemesi, kendi üzerinde uygulaması; iyi’nin ve kötü’nün ne olduğunu araştırması, şerefli ve utanç verici şeylerin, Tanrı’nın ne olduğunu bulması gerekir.” (s.437)

Ahlak Mektuplarında yer alan kök değerlere ilişkin bulgular

Kök değerler Türk Milli eğitim programının farklı öğretim programlarında (sosyal bilgiler, görsel sanatlar, Türkçe gibi) öğrencilere kazandırmayı planladığı, evrensel geçerliliği olan ve dünya üzerinde yaşayan birçok toplumun bireylerinde görmeyi arzu ettiği değerlerdir. Ahlak mektuplarının incelenmesi ve değer ilişkili ifadelerin kodlanması sonucu elde edilen üçüncü bulgu Ahlak Mektuplarının on kök değerini tamamını içerdiği hususudur. Bu değerler tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3: Ahlak Mektuplarında Kök Değerlerin yer Alma Durumuna ilişkin bulgular

Kök Değerler	İçeriyor mu?	İçerme Sıklığı (f)
Adalet	✓	2
Dostluk	✓	11
Dürüstlük	✓	5
Özdenetim	✓	12
Sabır	✓	7
Sevgi	✓	10
Saygı	✓	7

Önerilen Atif : Dolmaz, M. (2022). Can a Philosophical Letter Be Used in Values Education? Letters from Seneca to Lucilius. Shanlax International Journal of Education, 10(2), 29-40.

Sorumluluk	✓	7
Vatanseverlik	✓	7
Yardımseverlik	✓	6

Tablo 3 incelendiğinde günümüzden yaklaşık 2000 yıl önce yazılan ahlak mektuplarında Seneca'nın dünyada yaşayan tüm bireylere aşlamaya çalıştığı değerlerin bugün eğitim programlarınca kazandırılmaya çalışılan değerlerle örtüştüğü tespit edilmiştir. Ahlak mektuplarında en fazla vurgulanan değerlerin birçoğunun eğitim programlarının da geleceğin bireylerinde görmeyi hedeflediği değerler olduğu görülmektedir. Ahlak mektuplarında en fazla vurgulanan kök değer özdenetimdir (12). Bu değeri mektuplarda yer alma sıklığına göre dostluk (11), sevgi (10), sabır, saygı, sorumluluk, vatanseverlik (7), yardımseverlik (6), dürüstlük (5) ve adalet (2) değerleri takip etmektedir. Mektuplarda yer alan kök değerlere ilişkin ifadeler örnek olarak 9. 47. 65. Ve 76. Mektuplarda yer alan aşağıdaki ifadeler verilebilir.

Vatan sevgisini en üst erdemlerden biri sayan Seneca vatan uğruna gerekirse gözünü kırpmadan canını vermektan daha iyi bir şeyin olmadığını *“Durum, yurdu için ölmeni gerektirirse yurttaşlarının selametini kendi yaşamın pahasına satın alacaksan başını cellada uzatır mısın? Ama kaderine yalnız razı olarak değil de, seve seve bile uzatır mısın? Sen böyle yapacak olursan başka hiçbir iyi yoktur”*(s273). şeklinde ifadeleri ile 76. Mektubunda belirtmiştir.

65. mektubunda ise dürüstlüğün önemini vurgulamış, *“Haksızlıklara göğüs geren yanım, bedenimdir. Bu bağımlı meskende bağımsız bir ruh yaşar. Bu ten beni hiçbir zaman korkuya, iyi bir insana yakışmayan riyaya sürüklemeyecek. Hiçbir zaman bu küçük beden uğruna yalana başvurmayacağım”* (s219) sözleriyle dürüstlüğü yalanla dolu bir yaşama tercih etmek gerektiğini belirtmiştir.

İnsanoğlunun doğasında var olan yardımseverlik duygusunun önemine dikkat çeken Seneca 47. Mektubunda *“Seni mutsuzlar için yardıma çağırıyorlar, deniz kazasına uğramışlara, esirlere, hastalara, fakarlara....yardım vaat ettin sen, ne diye oyalanıp duruyorsun?(s163) şeklinde söylemleri ile yardıma ihtiyacı olan herkese yardım etmenin insan olmanın bir gereği olduğunu anlatmaktadır.*

Dostluk değerine 9. Mektubunda değinen Seneca dostluğu aşıkların sevgisine benzetmiş, aşkı delicesine dostluk olarak tanımladıktan sonra şu ifade ile dostluk değerinin mahiyetini özetlemiştir *“dostluğu iyi günler için hazırlayan kişi, dostluğun kutsal, ulu yanını yok eder. O halde hangi niyetle dost ediniyorum ben? Uğruna ölebileceğim, sürgünde peşinden gidebileceğim, ölümüne göğüs gerip engel olacağım bir insana sahip olmak için!”*(s52-53)

Seneca'nın en çok vurguladığı değerlerden birisi de özdenetimdir. Bireyin kendini, güçlü, eksik ve kusurlu yönlerini tanıması için sürekli kendisini denetlemesi ve eleştirmesi gerektiğini 68. Mektubunda şu şekilde önermektedir: “Herkesin başkasının sırtından seve seve yaptığı şeyi sende yap: Acımasızca eleştir kendini. Gerçeği söylemeye ve duymaya alışmalısın. Kendinde en güçsüz bulduğun yanını ele al, işle.” (s. 278)

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Önerilen Atif : Dolmaz, M. (2022). Can a Philosophical Letter Be Used in Values Education? Letters from Seneca to Lucilius. Shanlax International Journal of Education, 10(2), 29-40.

Özensel (2003) değer kavramının anlamını felsefeye borçlu olduğunu belirtmiş, Çelikkol (2019) ise felsefede ahlaki ele alan, değerleri felsefenin merkezine oturtan felsefi görüşün Seneca, Epiktetos ve Marcus Aurelius'un en önemli temsilcileri olduğu stoacı görüş olduğu gerçeğini ortaya koymuştur.

Seneca M.Ö. 4 yılında İspanya'nın Corduba kentinde doğmuş, dönemin en ünlü hocalarından felsefe ve hitabet üzerine dersler almış (Seneca, 2019), babası tarafından erken yaşta Roma'ya getirilmiş, ilerleyen yıllarında Roma İmparatoru Nero'nun eğitiminde ve felsefi düşünceleri üzerinde önemli bir etki yaratmıştır. M.S. 61-65 yılları arasında ise devlet işlerinden ve saraydan uzaklaşan Seneca en sevdiği işe yani felsefeye kendisini adanarak stoa öğretilerini içeren bir dizi eseri hitabet sanatının inceliklerinden yararlanarak kaleme almıştır. Nihayetinde Seneca'nın bu hareketli ve erdemli yaşamı M.S. 65 yılında son bulmuştur (Seneca, 2020). Çeşitli araştırmacılar Seneca'nın benimsemiş olduğu Stoacılığı tanımlarken erdemli olma kavramının üzerinde durmuşlar ve "erdemli yaşamın ilkelerini öğreten pratiğe dayalı bir ahlak felsefesi" (Çelikkol, 2019), "erdemi etikle ilişkilendiren, erdemin biricikliğini vurgulayan yaşam mücadelesi" (Molacı, 2021) şeklinde tanımlar ile Stoacılığın ahlaklı yaşamın yolunun bir takım erdemli davranışları yaşam pratiğine dönüştürmekten geçtiği anlayışını benimseyen bir felsefesi görüş olduğu fikrinde uzlaşmışlardır

En seçkin Romalı stoacı olan Seneca'da (Schubert; 2016) tıpkı diğer stoacılar gibi çeşitli erdemler (bağımsızlık, eşitlik, dayanışma, çalışkanlık, özdenetim, duyarlılık vb.) üzerine ömrü boyunca çalışmıştır (Kılıç, 2008). Yazılı çalışmalarından birisi ve belki de en önemlisi ahlak mektuplarıdır. Bu eser Dikmoniené'e (2016) göre gelecek nesiller için hazırlanmış harika bir eserdir. Seneca'da (2018b) bahse konu eserinde mektupları gelecek nesiller okusun faydalansın diye yazdığını açık açık belirtmiştir. Durum tam da seneca'nın hedeflediği şekilde gelişmiştir: Yüzyıllar boyunca insanlar iyi, kötü, dostluk, dürüstlük, adalet, eşitlik, özgürlük gibi insanları ilgilendiren hususlarda bir bilge olarak Ahlak mektuplarına başvurmuşlar, diğer bireylerle ilişkilerinde, yaşamlarını kolaylaştıran pratik ilkelerde, karşılaşılan problemlerin çözümünde bu eserde yer alan prensipleri temel almışlardır. Hatta bu prensiplerden etkilenen isimler arasında Montaigne, Shakespare, Bacon ve Marx'da vardır. Montaigne Seneca'dan öyle etkilenmiştir ki Fransız Seneca olarak adlandırılmaya başlamış, Spinoza ise aforoz edildiğinde tüm kitaplığını geride bırakmasına rağmen ahlak mektuplarını yanına almıştır. Araştırma sonucunda tüm bu kuramsal bilgilerle örtüşür bir biçimde Seneca tarafından kaleme alınan Ahlak Mektupları'nda toplam seksen mektupta altmış dört farklı değer işlendiği, gündelik yaşamdan zengin değer örnekleri içermesi sebebiyle değer eğitiminde kullanılabilecek etkili bir kaynak olduğu tespit edilmiştir.

Özelde Seneca'nın genelde ise benimsemiş olduğu stoa felsefesinin insanları bir dünya yurttaşı olarak gördüğü ve evrenin yasalarının herkes için aynı olduğunu belirttiği, insan neslinin birbirini sevmesi, birbirinin haklarına saygı duyması, iş ve eylemlerinde adaleti gözetmesi, isteklerinde ve eylemlerinde ölçülü ve kanaatkâr olması, açgözlü olmaması, diğer insanlara ve onların hatalarına karşı hoşgörülü olunması, zorluklar karşısında yılmadan azimle çalışılması, insanoğlunun ancak dayanışma içerisinde bu evrende varlığını koruyabileceği, zor durumda olan kişilere yardım etmenin gerekliliği, alınan kararlarda ve gerçekleştirilen eylemlerde kişinin özgürlüğünün önemi, insanın bedenine ve sağlığına özen göstermesinin

Önerilen Atif : Dolmaz, M. (2022). Can a Philosophical Letter Be Used in Values Education? Letters from Seneca to Lucilius. Shanlax International Journal of Education, 10(2), 29-40.

gerekliliği gibi hususlara dair çeşitli konularda kıymetli görüş ve prensipleri olduğu görülmektedir (Aurelius, 2019; Seneca, 2018b; Seneca, 2016; Çelikkol, 2019; Korkmaz, 2002) Bu nedenle ahlak Mektuplarının bireylerin değerleri içselleştirmesi amacıyla bir materyal olarak kullanılmasının iyi bir tercih olacağı düşünülmektedir.

Araştırmadan elde edilen bir diğer sonuç ise Ahlak mektuplarının Türk Milli Eğitim programında kök değerler olarak bilinen ve öğrencilere kazandırılması amaçlanan ancak dünya üzerinde hangi coğrafyaya gidilirse gidilsin bütün milletlerin bireylerine kazandırmayı hedeflediği, evrensel anlamda kabul görmüş vatanseverlik, adalet, yardımseverlik, dostluk, özdenetim, dürüstlük, sevgi, sabır, saygı, sorumluluk gibi değerleri oldukça sık ele alarak işlediği hususudur. Seneca ve benimsediği felsefi görüşlerin antik kültürel öğelerden arındırıldığında çağdaş yaşama uygun ve paralel düşünceler içerdiği görülmektedir (Epiktetos, 2019). Bu benzerliğin en büyük sebebi hem öğretim programlarının hem de Seneca'nın ve felsefi görüşlerinin insanı temel alması, yaşamı anlamlı kılma sanatı üzerine odaklanması, duyuşsal yönden insanı geliştirme ve erdemli birey yetiştirme çabası üzerine odaklanmalarıdır (Epiktetos, 2019b; Meb, 2018). Bugün eğitim programlarının toplumsal düzenin muhafazası, kültürel bozulmanın önlenmesi, insanlar ve toplumlar arası ilişkilerin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi, toplumsal çözülmenin önlenmesi teknolojik değişim ve gelişimin insanları yüz yüze getirdiği bazı sorunların çözülebilmesi ve toplumsal değişimin olumlu yönde gerçekleştirilmesi için değer aktarımı çabası içerisinde olması, Seneca ve benimsediği felsefi inanın Roma'da genişleyen sınırlar ve zenginleşen halkın bir arada erdemli bir biçimde yaşaması, toplumsal onurun korunması, gündelik hayatta yaşanan bazı sıkıntıların bazı genel geçer ölçütler belirlemek suretiyle aşılabileceği düşüncesi ile hareket etmesi aynı amaca hizmet etmektedir (Ersoy, 2018; Seneca, 2018b, Seneca, 2018). Bu durumda Seneca ve benimsediği felsefi inanın amaçlarının, dünün, bugünün ve yarının eğitim programlarının amaçları ile örtüşmesi sürpriz değildir. Bu sebeple Türk Milli Eğitim programında kök değerler olarak bilinen ancak evrensel anlamda kabul gören bir takım değerlerin öğrencilere kazandırılması amacıyla Ahlak Mektuplarından yararlanılabilir.

Bu sonuçlar doğrultusunda şu önerilerde bulunulabilir:

Değer kavramı felsefi kökenli bir kavram olduğu ve felsefi mektuplar etkili ve zengin değer örnekleri barındırdığı için ahlak mektuplarından değer eğitiminde mutlaka yararlanılması gerekmektedir. Bu sebeple ahlak mektuplarının ders içinde ve dışında eğitim programlarının amaçlarına entegre bir biçimde kullanılması ve eğitim programları hazırlarken ders kitapları içerisinde ahlak mektuplarından alıntılara değerler eğitimi bağlamında yer verilmesi önerilmektedir.

Her ne kadar değerler soyut kavramlar olsa da çocuk doğuştan itibaren aile, arkadaş çevresi ve medya aracılığı ile bu değerleri çok defa somutlaştırdığı ve değer örnekleri içeren davranışlarla iç içe yaşadığı için okuma yazma öğrenmiş tüm öğrencilerin eğitiminde çeşitli alıntılarla değer eğitimi amaçlı ahlak mektuplarından istifade edilmesi uygundur. Çocukların erdemli bir kişiliğe sahip olması ve ahlaki gelişimlerinin sağlıklı bir biçimde tamamlanabilmesi için bu tarz felsefi eserlerden özellikle ortaokuldan itibaren yararlanılması önerilmektedir.

References

Önerilen Atif : Dolmaz, M. (2022). Can a Philosophical Letter Be Used in Values Education? Letters from Seneca to Lucilius. Shanlax International Journal of Education, 10(2), 29-40.

- Aktan, Osman and Abdurrahman Kılıç. "Sosyal Bilgiler Öğretim Programındaki Değerleri 100 Temel Eserde Bulunan Değerlerin Destekleme Durumu." *Değerler Eğitimi Dergisi*, vol. 13, no. 30, 2015, pp. 7-68.
- Aladağ, Elif and Burcu Karaman. "Değer Eğitiminde Kısa Filmlerden Yararlanma: Örnek Bir Uygulama." *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, vol. 5, no. 1, 2018, pp. 360-377.
- Aurelius, Marcus. *Kendime Düşünceler*. Translated by Y. E. Ceren, İş Bankası Yayınları, 2019.
- Baltacı, Ali. "Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır?." *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, vol. 5, no. 2, 2019, pp. 368-388.
- Başkale, Hatice. "Nitel Araştırmalarda Geçerlik, Güvenirlik ve Örneklem Büyüklüğünün Belirlenmesi." *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, vol. 9, no. 1, 2016, pp. 23-28.
- Bowen, Glenn. A. "Document Analysis As a Qualitative Research Method." *Qualitative Research Journal*, vol. 9, no. 2, 2009, pp. 27-40.
- Büyüköztürk, Şener, et al., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Pegem Akademi, 2011.
- Cohen, Jacob. "A Coefficient of Agreement For Nominal Scales." *Educational and Psychological Measurement*, vol. 20, no. 1, 1960, pp. 37-46.
- Coşkunserçe, Ozan. "Değerler Eğitiminde Video Blog Kullanımı." *Değerler Eğitimi Dergisi*, vol. 18, no. 40, 2020, pp. 307-343.
- Creswell, John W. "Nitel Çalışma Tasarımı". *Nitel Araştırma Yöntemleri*. Edited by Mesut Bütün and Selçuk Beşir Demir, Siyasal Kitabevi, 2016, pp. 42-68.
- Çatak, Muzaffer. "Değerler Eğitiminde Fıkraların Kullanımı." *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, vol. 20, no. 79, 2021, pp. 1218-1234.
- Çelikkol, Suat. "Stoa felsefesinin temel görüşleri üzerine bir inceleme." *Bilimname*, vol. 37, 2019, pp. 1225-1245. DOI: 10.28949/bilimname.522162.
- Çerçi, Arif. "Çocuk ve Mektup." *Okuma Yazma Eğitimi Araştırmaları*, vol. 7, no. 1, 2019, pp. 15-24.
- Değirmenci, Tansu and Nezihat Köşklük Kaya. "Somut ve Somut Olmayan Değerler ve Bir Yerin Miras Niteliğine Katkısı: UNESCO Dünya Miras Alan Örnekleri." *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, vol. 6, pp. 20-34, 2020. DOI: 10.21733/ibad.668197.
- Demirci, Süleyman and Mutlu Köseli. "İkincil veri ve içerik analizi." *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Edited by Kaan Böke, Alfa Basım Yayım, 2014, pp..320-364.

- Deveci, Handan. "Sosyal Bilgiler Dersinde Kültürden Yararlanma: Öğretmen Adaylarının Kültür Portfolyolarının İncelenmesi." *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, vol. 8, no. 28, 2009, pp. 1-19.
- Dikmonienè, Jovita. "Who is the Real Addressee of Seneca's Moral Letters to Lucilius?." *Literatūra*, vol. 57, no. 3, 2016, pp. 57-70. doi: 10.15388/Litera.2015.3.9877.
- Dilmaç, Bülent and Zeynep Şimşir. "Okullarda Değerler Eğitimi." *Değerler Bilançosu (Beyaz Kitap)*. Edited by Hasan Hüseyin Bircan and Bülent Dilmaç, Çizgi Kitabevi, 2016, pp. 185-208.
- Ekşi, Halil. "Temel İnsani Değerlerin Kazandırılmasında Bir Yaklaşım Karakter Eğitimi Programları." *Değerler Eğitimi Dergisi*, vol. 1, no. 1, 2003, pp. 79-96.
- Epiktetos. *Söylevler*. Translated by Y. Kurtkaya, Şule Yayınları, 2019.
- Epiktetos. *İçsel Huzur İyi Yaşamın Kapısını Aralar*. Translated by Cengiz Erengil, Beta kitap, 2019b.
- Erkuş, Süreyya. *Okul Öncesi Öğretmenlerinin Okul Öncesi Eğitim Programındaki Değerler Eğitimine İlişkin Görüşlerinin Değerlendirilmesi*. Dicle Üniversitesi, 2012.
- Ersoy, Ersan. "Sosyolojide Değerler ve Değer Araştırmaları." *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, vol. 11, no. 56, 2018, pp. 356-366.
- Fichter, Joseph. *Sosyoloji Nedir?*. Translated by N. Çelebi, Toplum Yayınları, 1990.
- Halstead, J. Mark. "Values and Values Education in Schools." *Values in Education and Education in Values*. Edited by J. Mark Halstead and Monica J. Taylor, Falmer Press, 1996, pp. 3-14.
- Karatay, Halit. "Karakter Eğitiminde Edebi Eserlerin Kullanımı." *Electronic Turkish Studies*, vol. 6, no. 1, 2011, pp. 1439-1454.
- Kaymak, Neslihan and Ayşe Dilek Öğretir Özçelik. "Evrensel Değerler Üzerine Bir İnceleme: Vikingler Çizgi Filmi Örneği." *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, vol. 41, 2020, pp. 26-43.
- Kılıç, Nuran. *Marcus Aurelius'un Ahlak ve Siyaset Felsefesine Bir Bakış*. Atatürk Üniversitesi, 2008.
- Korkmaz, Ömer. "Tarihsel Süreç İçerisinde Evrensellik Düşüncesi." *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, vol. 4, no. 3, 2002, pp. 154-197.
- Merriam, Sharan B. *Qualitative research: A guide to design and implementation*. Jossey-Bass, 2009.

- Meydan, Hasan. "Okulda Değerler Eğitiminin Yeri ve Değerler Eğitimi Yaklaşımları Üzerine Bir Değerlendirme." *BEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, vol. 1, no. 1, 2014, pp. 93-108.
- Miles, Matthew B., and A. Michael Huberman, "Analizde İlk Adımlar." *Genişletilmiş Bir Kaynak Kitap Nitel Veri Analizi*, Translated Editors Sadegül Akbaba Altun and Ali Ersoy, Pegem Akademi, 2019, pp. 50-88.
- Molacı, Melike. "Erken Dönem Stoa Düşüncesinde Erdem.," *Felsefe Arkivi- Archives of Philosophy*, vol. 54, 2021, 1-28.
- MoNE. *Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 4, 5, 6 ve 7. Sınıflar)*. Milli Eğitim Bakanlığı, 2018. <http://mufredat.meb.gov.tr/> adresinden 02.07.2021 tarihinde erişildi.
- MoNE. *Türkçe Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8. Sınıflar)*. Milli Eğitim Bakanlığı, 2018. <http://mufredat.meb.gov.tr/> adresinden 02.07.2021 tarihinde erişildi.
- Öz, Nedim. "Kimlik ve Karakter Oluşumunda Okulun Rolü." *Diyanet İlmî Dergi*, vol. 55, 2019, pp. 197-215.
- Özensel, Ertan. "Sosyolojik Bir Olgusu Olarak Değer." *Değerler Eğitimi Dergisi*, vol. 1, no. 3, 2003, pp. 217-239.
- Öztaş, Sezai. "Ortaöğretim Tarih Derslerinde Tarihi Filmlerin Değer Eğitiminde Kullanımı." *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, vol. 6, no. 5, 2017, pp. 3076-3099.
- Pérez-Jorge, David, et al. "A Study of Educational Programmes That Promote Attitude Change and Values Education in Spain." *Asian Social Science*, vol. 13, no. 7, 2017, pp. 112-130.
- Riedl, Mark O. "Computational narrative intelligence: A human-centered goal for artificial intelligence." arXiv preprint arXiv:1602.06484 (2016). Online: <https://arxiv.org/pdf/1602.06484.pdf> on 26.11.2021)
- Scolari, Carlos Alberto. "Transmedia storytelling: Implicit consumers, narrative worlds, and branding in contemporary media production." *International Journal of Communication*, Vol. 3, 2009, 586-606.
- Schwartz, Shalom. H. "Are There Universal Aspects in The Structure and Contents of Human Values?" *Journal of Social Issues*, vol. 50, no. 4, 1994, pp. 19-46.
- Schubert, Christoph. "Remarks on The Philosophical Reflection of Fate in the Writings of Seneca". *Mythos*. Edited by Salvatore Sciascia, Università degli Studi di Palermo, 2016, pp.125-155.

Önerilen Atif : Dolmaz, M. (2022). Can a Philosophical Letter Be Used in Values Education? Letters from Seneca to Lucilius. Shanlax International Journal of Education, 10(2), 29-40.

- Seneca, Lucius Annaeus. *Teselliler*. Translated by K. Sarıalioğlu, Işık Yayınları, 2016.
- Seneca, Lucius Annaeus. *Doğa Araştırmaları*. Translated by C. Cengiz evik, Jaguar Kitap, 2018.
- Seneca, Lucius Annaeus. *Ahlak Mektupları*. Translated by T. Uzel, Jaguar Kitap, 2018b.
- Seneca, Lucius Annaeus. *Tanrısal Öngörü*. Translated by . Dürüşken, Alfa, 2019.
- Seneca, Lucius Annaeus. *Bilgenin Sarsılmazlığı Üzerine – İnziva Üzerine*. Translated by C. Cengiz evik, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.
- Shaver, James P. and William Strong. *Facing Value Decisions Rationale-Building for Teachers*. Wadsworth, 1976.
- Solık, Martin, et al., “Media As a Tool for Fostering Values in The Contemporary Society.” *European Journal of Science and Theology*, Vol. 9, No. 6, 2013, 71-77.
- Uygun, Selçuk. “Değerler Eğitimi Program Tasarılarının Değerlendirilmesi (Antalya örneği).” *Mediterranean Journal of Humanities*, vol. 3, no. 2, 2013, pp. 263-277.
- Yaylacı, Ali Faruk. “Values Education and The Modern School As A Factory.” *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, vol. 6, no. 2, 2016, pp. 153-172.
- Yener, Yeşim et al. “izgi Filmlerde Değer Eğitimi: TRT Çocuk Örneği.” *International Journal of Social Sciences and Education Research*, vol. 7, no. 2, 2021, pp. 114-128.
- Yiğittir, Süleyman and Harun Er. “Sosyal Bilgilerde Değer Eğitiminde Biyografi Kullanımı.” *Milli Eğitim Dergisi*, vol. 43, no. 200, 2013, pp. 200-219.
- Yüksel, İsmail and Abdullah Adıgüzel. “Değer Eğitiminde Karikatür Kullanımı: Toplumsal Birlik Beraberlik ve Dayanışma Değer Örneği.” *Sakarya University Journal of Education*, vol. 2, no. 3, 2012, pp. 68-80.